

Vezinlerin Yapıları ile Hizâbî-Cüybârî Vezinler Bağlamında Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinin Aruz Ölçüsü Üzerine Bir Karşılaştırma

Nurettin Ertekin | [0000-0003-2744-0447](tel:0000-0003-2744-0447) | nurettin.ertekin@hotmail.com

Dr., Yazı İşleri Müdürü | Hakkari Üniversitesi | Hakkari | Türkiye

<https://ror.org/00nddb461>

Atf: Ertekin, Nurettin. "Vezinlerin Yapıları ile Hizâbî- Cüybârî Vezinler Bağlamında Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinin Aruz Ölçüsü Üzerine Bir Karşılaştırma", *Artuklu Akademi* 11/2 (Aralık 2024), 375-390. <https://10.34247/artukluakademi.1545227>

Öz: Klasik şiirin temel öğelerinin başında gelen aruz vezni, birbirini etkileyen edebiyatların şairlerinin karşılaştırılmasında, karşılaştırmada esas alınması gereken konuların başında gelmektedir. Bu çalışmada klasik Fars edebiyatının önde gelen şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî ile klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden Fuzûlî'nin Türkçe Divanında bulunan gazellerinin aruz vezinleri incelenmiştir. Çalışmanın temel sorusu Fuzûlî'nin gazellerinde vezin açısından bir gazel şairi olan Hâfız-ı Şîrâzî'den etkilenip etkilenmediğinin belirlenmesidir. Nitel çalışma yöntemini benimseyen bu çalışma her iki şairin divanlarında bulunan gazeller ile kendini sınırlandırmıştır. Bu çalışmada aruz vezinlerinin farklı iki kategorisinden faydalanılmış olması, bu kategoriler ile her iki şairin gazellerinin şimdiye kadar karşılaştırılmamış olması, çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın bir bölümünde esas alınan ve klasik Türk edebiyatında herhangi bir şairin şiirlerinin aruz vezninin Hizâbî (خیزابی) ve Cüybârî (جویباری) olarak adlandırılan sınıflandırma kapsamında incelenmemiş olması bu çalışmayı ayrıca önemli kılmaktadır. Sonuçta görüldü ki; aruz vezninin kullanımı bakımından Fuzûlî, Hâfız-ı Şîrâzî'den etkilenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk-İslam Edebiyatı, Klasik Fars Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Hâfız-ı Şîrâzî, Fuzûlî, Aruz Vezni.

Makale Bilgileri

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Geliş Tarihi	07.09.2024
Kabul Tarihi	23.10.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı- intihal.net
Etik Bildirim	artukluakademi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
Dizinleme Bilgileri	Dergi TrDizin, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's ve ATLA'da taranmaktadır.

A Comparison on the Structures of Aruz Meter and the Prosody of Hâfız-ı Şîrâzî and Fuzûlî's Ghazals in the Context of Hizâbî- Jûybârî Meters

Nurettin Ertekin | [0000-0003-2744-0447](https://orcid.org/0000-0003-2744-0447) | nurettin.ertekin@hotmail.com

Dr., Editorial Office Manager | University of Hakkari | Hakkari | Türkiye

<https://ror.org/00nddb461>

Citation: Ertekin, Nurettin. "A Comparison on the Structures of Aruz Meter and the Prosody of Hâfız-ı Şîrâzî and Fuzûlî's Ghazals in the Context of Hizâbî- Jûybârî Meters", *Artuklu Akademi* 11/2 (Dec 2024), 375-390. <https://10.34247/artukluakademi.1545227>

Abstract: The prosody, which is one of the basic elements of classical poetry, is one of the issues that should be taken as a basis for the comparison of poets of literatures that influence each other. In this study, the prosody of Hâfız-ı Şîrâzî and Fuzûlî's ghazals are analysed. The fact that two different categories of aruz patterns have been utilised in the study, and that the ghazals of both poets have not been compared with these categories so far, reveals the importance of the study. The fact that the poems of any poet in classical Turkish literature have not been analysed within the scope of the classification called Hizâbî (خیزابی) and Jûybârî (جویباری), which is taken as a basis in a part of the study, makes this study also important.

Keywords: Classical Turkish-Islamic Literature, Classical Persian Literature, Comparative Literature, Hâfız-ı Şîrâzî, Fuzûlî, Aruz Metre.

Article Information

<i>Reviewers</i>	Two external reviewers / Double-blind
<i>Date of Submission</i>	07.09.2024
<i>Date of Acceptance</i>	23.10.2024
<i>Date of Publication</i>	31.12.2024
<i>Ethical Statement</i>	Ethical principles were followed during the preparation of this study.
<i>Plagiarism Checks</i>	Done- intihal.net
<i>Complaints</i>	artukluakademi@gmail.com
<i>Conflict of Interest</i>	No conflict of interest declared
<i>License</i>	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license
<i>Indexing Information</i>	The journal is indexed in TrDizin, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's and ATLA.

Giriş

Klasik şiirde vezin, şiirin asli unsurlarından birisidir. Klasik şiirde uzun ve kısa hecelerin belli bir düzen ve sistem içinde, ahenk oluşturarak sıralanması esasına dayanan Aruz vezni kullanılmıştır. Temelini Arap edebiyatının attığı aruz, Fars edebiyatında Fars dilinin yapısına göre bazı değişikliklere uğrayarak daha da gelişti. Fars edebiyatında gelişen aruz sistemi, Türk edebiyatına Türkçenin dil yapısına uygun bazı değişiklikler ile geçti. Türklerin Fars edebiyatının aruz sistemini benimsemesinde Türkçede bulunmayan uzun sesli harflerin, bu özelliği ile Fars diline daha yakın olmasının etkili olduğu söylenmektedir.¹

Vezin, aynı zamanda şiir musikisi ile doğrudan ilişkilidir. Şiir ile musiki arasındaki ilişkiyi inceleyenler, şiir ile musikinin farklı annelerin kucağında büyüyen ikizler olduğunu ifade etmişlerdir. Birisinin konuştuğu dilde sesler asıl unsur iken, diğerinin konuştuğu dilde kelimeler asıl unsurdur.² Klasik edebiyat şiirinin özelliklerini belirtirken; “divan şiiri, anlam ile musikinin birleştiği noktada başlar”³ diyenler musiki ile şiirin ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmek istemişlerdir.

Klasik şiirin musikisini oluşturan öğeler çeşitli tasniflere tabi tutulsa da vezin, her zaman birinci sırada yer almıştır. Özellikle Fars edebiyatında adlandırmada küçük değişiklikler bulunsa da şiir musikisi, dört başlık altında incelenmektedir.⁴ Bunlar; Musiki-yi Bîrûnî (dış musiki), Musiki-yi Kenarî (yan musiki), Musiki-yi Derûnî (iç musiki) ve Musiki-yi Manevidir. Musiki-yi Bîrûnîden kasıt şiirin veznidir. Klasik Türk edebiyatı üzerine çalışmaları bulunan Saraç ise, şiir musikisini oluşturan ahenk unsurlarını altı başlık altında toplamış ve ilk sıraya ölçüyü (aruz) koymuştur.⁵ Yapılan tasniflere baktığımızda vezin, şiir musikisinde her zaman birinci sırada yer almaktadır. Bu da klasik şiirde veznin önemini ortaya koymaktadır.

Vezin, hem şiirin asli unsuru olması ve hem de şiir musikisini oluşturan başat faktör olması nedeni ile farklı şairlerin birbirlerine olan etkilerini incelemede, üzerinde durulması gereken konulardan birisi olmuştur. Şairlerin gazellerinin karşılaştırmasında, şairlerin üsluplarının tespitinde ve birbirlerine olan etkilerini belirlemede kullandıkları aruz vezninin tespiti büyük öneme haizdir.

Bu çalışma, Fars edebiyatının önde gelen şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazelleri ile klasik Türk edebiyatının önemli şairlerinden Fuzûlî'nin Türkçe Divanında bulunan gazellerin aruz veznini karşılaştırmaktadır. Dolayısı ile bu çalışmanın sorusu; aruz veznini kullanmada Hâfız-ı Şîrâzî'nin Fuzûlî'nin üzerinde etkisinin olup olmadığı sorusunu ortaya çıkarmaktır. Bu çalışmayı yaparken aruz vezninin iki farklı sınıflandırılmasından faydalanılmıştır. Birinci sınıflandırmada aruz vezinleri yapılarına göre (uzun, tek çeşit, farklı çeşit, mütenavib ve kısa vezinler) incelenmiştir. İkinci sınıflandırma, Dr. Kedkeni tarafından edebiyat literatürüne kazandırılan aruz vezinlerinin Hîzâbî (خيزابى) ve Cûybârî (جويبارى) olarak adlandırıldığı sınıflandırmaya göre yapılmıştır. Bu çalışmanın önemi; Hâfız-ı Şîrâzî ile Fuzûlî'nin gazellerinde kullandıkları aruz vezinlerinin şimdiye kadar yukarıda belirtilen sınıflandırmalara göre incelemeye tabi tutulmamalarıdır. Ayrıca yaptığımız araştırmada klasik Türk edebiyatının bir şairinin gazelleri ilk kez bu çalışma ile Kedkeni'nin tasnifine göre incelemeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmada kullanılan

¹ Yakup Şafak “Farsça Aruz Öğretiminde Usûl ve Örnekler”, *Doğu Araştırmaları* 3 (Aralık 2023),1-20.

² Huseyin 'Âli Mellâh, *Peyvendi Mûsikî ü Şi'r* (Tahran: Neşri Fedâ, 1367), Evvel.

³ M.A. Saraç, “Klasik Edebiyat Bilgisine Göre Divan Şiirindeki Ahenk Öğeleri”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 109 (Eylül 2012), 105-136.

⁴ Muhammed Rida Şefî'i Kedkeni, *Mûsikî-yi Şi'r* (Tahran: Âgâh, 1389), 389-393; Mansûr Ristgâr Fesâyi, *Enva'i Şi'ri Fârsî* (Tahran: İntişârât-i Nuvid, 1380), 72-74.

⁵ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisine Göre Divan Şiirindeki Ahenk Öğeleri*, 109.

Kedkeni'nin aruz sınıflandırmasının bundan sonra yapılacak çalışmalara öncülük edeceği kanaatindeyiz.

Bu çalışmada Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazelleri için Huseyin Ali Yusifi⁶ tarafından hazırlanan *Divân-i Hâfiz* neşri esas alınmıştır.⁷ Fuzûlî'nin gazelleri için Abdülhakim Kılınc tarafından hazırlanan ve Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından yayımlanan *Fuzûlî Dîvânı*⁸ adlı çalışma esas alınmıştır.⁹ Dolayısı ile bu çalışmada Hâfız-ı Şîrâzî'nin 495, Fuzûlî'nin 294 gazeli incelenmiştir. Fuzûlî Dîvânı'nda yer alan Fuzûlî'ye ait olduğu şüpheli olarak belirtilen gazeller incelemeye tabi tutulmamıştır. Her iki şairin aruz vezinleri üzerine yapılan çalışmalar ile bu çalışmada görülmesi muhtemel farklar, üzerinde çalışılan nüsha farklılığı ve gazel sayısı dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Çalışmada geçen beyitlerin Türkçe tercümelemleri tarafımızca yapılmıştır.

1. Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinde Kullanılan Aruz Bahirleri

Araştırmamızın bu bölümünde Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin gazellerinde kullanılan aruz bahirleri incelenmiştir. Bu bölümde genel olarak hangi aruz bahirlerini kullandıkları, bu aruz bahirleri ile kaç gazel yazdıkları ve yüzdellik oranları incelenmiştir.

1.1. Hâfız-ı Şîrâzî'nin Gazellerinde Aruz Bahirleri

Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanında bulunan 495 gazelde tespit ettiğimiz aruz bahirleri aşağıda tabloda belirtilmiştir. Tabloda her bahir ile kaç gazel yazıldığı ve bunlara ait yüzdellik oranları da tespit edilmiştir. Bahirler en çok kullanılanıdan en az kullanılanına doğru sıralanmıştır.

Tablo 1: Hâfız-ı Şîrâzî'nin Gazellerinde Kullanılan Aruz Bahirleri

Sıra	Aruz Bahirleri	Gazel Sayısı	Yüzdellik
1	Remel / رمل	181	36,57
2	Muctes / مجتث	122	24,65
3	Mudâri' / مضارع	92	18,58
4	Hezec / هزج	76	15,35
5	Hafif / خفيف	8	1,62
6	Recez / رجز	7	1,41
7	Mütekârib / متقارب	4	0,81
8	Munserih / منسرح	3	0,61
9	Serî' / سريع	1	0,20
10	Muktedib / مقتضب	1	0,20
Toplam		495	100,00

Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerine baktığımız zaman, gazelerde on aruz bahrinin kullanıldığını görüyoruz. Bunlar; remel, müctes, mudâri', hezec, hafif, recez mütekârib, munserih, serî' ve muktedib bahirleridir. Ancak Hâfız-ı Şîrâzî gazellerinde en çok dört bahirden (471 gazelde) istifade etmiştir ki bunlar sırasıyla; remel, müctes, mudâri' ve hezectir.

⁶ Huseyin Ali Yusifi, *Divân-i Hâfiz* (Tahran: İntişârât-i Ruzgâr, 138).

⁷ Bu çalışma İran'da esas alınan Kâzvinî ve Hânleri nüshaları ile diğer muteber nüsha ve şerhler üzerine yapıldığı için esas alınmıştır.

⁸ Abdülhakim Kılınc, *Fuzûlî Dîvânı* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021).

⁹ Bu çalışmanın esas alınma sebebi; 15 yazma nüsha ile daha önce yayımlanan Abdülbaki Gölpinarlı, Ali Nihat Tarlan ve Cem Dilçin tarafından yapılan çalışmalar göz önünde bulundurularak yapıldığı için esas alınmıştır.

1.2. Fuzûlî'nin Gazellerinde Aruz Bahirleri

Fuzûlî'nin divanında bulunan 294 gazele ait aruz bahirleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Her aruz bahri ile kaç gazel yazıldığı yüzdelik oranları ile gösterilmiştir.

Tablo 2: Fuzûlî'nin Gazellerinde Kullanılan Aruz Bahirleri

Sıra	Aruz Bahirleri	Gazel Sayısı	Yüzdelik
1	Remel / رمل	184	62,59
2	Hezec / هزج	71	24,15
3	Mudâri' / مضارع	23	7,82
4	Muctes / مجتث	10	3,40
5	Munserih / منسرح	2	0,68
6	Hafif / خفيف	1	0,34
7	Mütekârib / متقارب	1	0,34
8	Serî' / سريع	1	0,34
9	Kâmil / كامل	1	0,34
Toplam		294	100,00

Fuzûlî, gazellerinde toplam dokuz aruz bahri kullanmıştır. Bunlar; remel, hezec, mudâri', müctes, hafif, munserih, mütekârib, serî' ve kâmil bahirleridir. Gazelerde en çok dört bahir (288 gazelde) kullanmıştır. Bunlar sırasıyla; remel, hezec, mudâri' ve müctestir.

1.3. Karşılaştırma

Her iki şairin aruz bahirlerine baktığımızda Hâfız-ı Şîrâzî'nin Fuzûlî'den bir bahir fazla kullandığı görülmektedir. Hâfız-ı Şîrâzî on bahir, Fuzûlî dokuz bahir kullanmıştır. Her iki şair tarafından kullanılan ortak bahirler sekizdir. Bunlar; remel, müctes, mudâri', hezec, hafif, mütekârib, munserih ve serî'dir. Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerinde yer verdiği recez ve muktedib bahrini Fuzûlî kullanmamıştır. Fuzûlî'nin gazellerinde kullandığı kâmil bahrini Hâfız-ı Şîrâzî kullanmamıştır.

Her iki şairin gazellerinde en çok kullandıkları dört ortak bahir remel, müctes, mudâri' ve hezectir. Ancak Hâfız-ı Şîrâzî remelden sonra en çok müctes bahrini kullanmış, Fuzûlî ise remelden sonra en çok Hezec bahrini kullanmıştır. Mudâri' bahri her iki şairde de üçüncü sırada yer almaktadır.

Her iki şairin kullandığı dört ortak bahir bulunsa da bunların kullanma oranları birbirinden farklıdır. Hâfız-ı Şîrâzî'nin en çok kullandığı dört ortak aruz bahrinin kullanım oranları birbirlerine yakındır. Remel; %36,57, müctes; %24,65, mudâri'; %18,59 ve hezec; %15,35 oranında kullanılmıştır. Fuzûlî'nin gazellerinde en çok kullanılan dört aruz bahrinin oranları arasında keskin bir düşüş göze çarpmaktadır. Remel; %62,59, Hezec; %24,15, mudâri'; %7,82 ve müctes; %3,40. Dolayısıyla Fuzûlî'nin gazellerinde remel bahri ön plana çıkmaktadır.

2. Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinde Kullanılan Vezinler

Bilindiği gibi aruz bahirleri temelde iki ana gruba ayrılmaktadır. Bunlar; Müttetikü'l-erkan ve Muhtelifu'l-erkandır. Müttetikü'l-erkan bahirler tek çeşit tef'ilelerden oluşan hezec, remel, recez, vâfir, kâmil, mutekârib ve mutedârik bahirleridir. Muhtelifu'l-erkan bahirler ise farklı tef'ilelerden oluşan tevil, medîd, besît, garîb, muşâkil, mudâri', muktedib, müctes, serî' ve hafif bahirleridirler.¹⁰ Bu bölümde Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin gazellerinde kullandıkları uzun, aynı

¹⁰ Ebu'l-Hasan Necefî, *Tebekebendi-yi Wezinhâ-yi Şîrî Fârsî* (Tahran: Nilufer, 1394), 38-269.

tef'ilelerin tekrarlandığı, aynı tef'ilelerin tekrarlanmadığı, iki farklı tef'ilenin sırayla (münâvebe) tekrarlandığı ve kısa tef'ilelerden oluşan vezinler açısından karşılaştırma yapılacaktır.

2.1. Uzun ve Tek Çeşit (Müttefikü'l-erkan) Tef'ilelerden Oluşan Vezinler

Tablo 3: Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinin Uzun ve Tek Çeşit (Müttefikü'l-erkan) Tef'ilelerden Oluşan Vezinleri.

Sıra	Bahir	Vezin	Hâfiz	%	Fuzûlî	%
1	Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı eslem	Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fi'lün	39	7,88	0	0,00
2	Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf	Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	37	7,47	51	17,35
3	Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı maksûr	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilât	35	7,07	0	0,00
4	Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı eslem-i müsebbag	Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fi'lân	28	5,66	0	0,00
5	Remel-i müsemmen-i maksûr	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât	18	3,64	0	0,00
6	Remel-i müsemmen-i mahzûf	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	13	2,63	130	44,22
7	Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr	Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Mefâ'il	10	2,02	0	0,00
8	Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf	Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	7	1,41	7	2,381
9	Hezec-i müsemmen-i müsebbag	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilân	4	0,81	0	0,00
10	Hezec-i müsemmen-i mekfûf-i mahzûf	Mefâ'ilü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	2	0,40	0	0,00
11	Hezec-i müsemmen-i ahreb-i müsebbag	Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilân	1	0,20	0	0,00
12	Recez-i müsemmen-i matvî-y-i mahbûn-ı mezal	Müfte'ilun Mefâ'ilün Müfte'ilun Mefâ'ilan	1	0,20	0	0,00
Toplam			195	39,39	188	63,95

380

Hâfız-ı Şîrâzî, uzun ve müttefikü'l-erkan bahirlerden 12 vezin kullanmış, buna karşılık Fuzûlî sadece üç vezinden istifade etmiştir. Hâfız-ı Şîrâzî toplam 195 gazelinde ve %39,39 oranında bu bahirlerden istifade etmiş, Fuzûlî ise 188 gazelinde ve %63,95 oranında istifade etmiştir. Bu oranlar ile Fuzûlî'nin gazellerinin yarısından fazlasının bu vezinlerden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Hâfız-ı Şîrâzî bu bahirlerden en çok ve sırasıyla Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı eşlem - Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fi'lün %7,88 oranla, Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf - Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün %7,47 oranla, Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı maksûr - Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilât %7,07 oranla vezinlerini kullanmıştır. Kullanılan vezinlerin oranları birbirine yakındır. Fuzûlî'nin ise en çok ve sırasıyla 130 gazel ve %44,22 ile Remel-i müsemmen-i mahzûf - Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün ve 51 gazel ve %17,35 oranla Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf - Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün vezinlerini kullandığı görülmektedir. Dolayısıyla Fuzûlî'nin gazellerinin yarısından fazlası bu vezinlerden oluşmaktadır.

Vezinlerin kullanım tercihleri de her iki şairde farklılık göstermektedir. Fuzûlî'nin birinci tercihi olan Remel-i müsemmen-i mahzûf - Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Hâfız-ı Şîrâzî'de altıncı sırada, Fuzûlî'nin ikinci tercihi olan Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf - Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün Hâfız-ı Şîrâzî'de de ikinci sırada ve Fuzûlî'nin üçüncü tercihi olan Hezec-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf - Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün Hâfız-ı Şîrâzî'de sekizinci sırada yer almaktadır.

2.2. Uzun ve Farklı Tef'ilelerden (Muhtelifu'l-erkan) Oluşan Vezinler

Tablo 4: Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinin Uzun ve Farklı Tef'ilelerden (Muhtelifu'l-erkan) Oluşan Vezinleri.

Sıra	Bahir	Vezin	Hâfiz	%	Fuzûlî	%
1	Mudâri-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	39	7,88	18	6,12
2	Mudâri-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilât	34	6,87	0	

3	Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı eslem-i müsebbâğ	Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fi'lân	34	6,87	0	
4	Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı maksûr	Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilât	32	6,46	0	
5	Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı eslem	Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fi'lün	27	5,45	0	
6	Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf	Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	25	5,05	10	3,40
7	Münserih-i müsemmen-i matvî-yi menhûr	Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fa'	2	0,40	1	0,34
8	Münserih-i müsemmen-i matvî-yi mevkûf-i mekşûf	Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fâ'ilün	1	0,20	0	
	Toplam		194	39,19	29	9,86

Hâfız-ı Şîrâzî'nin uzun ve muhtelifu'l-erkan vezinlerden sekiz vezin kullandığı görülmektedir. Bu vezinler ile 194 gazel yazmış ve gazellerinin %39,19 u bu vezinlerden oluşmaktadır. Fuzûlî, gazellerinde bu vezinlerden sadece üç vezne yer vermiştir. Bu üç vezinle toplamda %9,86 oranla 29 gazel yazılmıştır.

Hâfız-ı Şîrâzî'nin uzun ve muhtelifu'l-erkan vezinlerden en çok kullandığı üç vezin şöyle sıralanmaktadır. Mudâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf - Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün birinci sırada, Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı eslem-i müsebbâğ - Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fi'lân ve Mudâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr - Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilât ikinci sırada ve Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı maksûr - Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilât üçüncü sırada yer almaktadır.

Fuzûlî ise uzun ve muhtelifu'l-erkan vezinlerden sırasıyla; Mudâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf - Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün, Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf - Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün ve Münserih-i müsemmen-i matvî-yi menhûr - Müfte'ilün Fâ'ilâtü Müfte'ilün Fa' vezinlerini kullanmıştır. Mudâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf - Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün vezni her iki şairde birinci sırada yer almakta ve kullanım oranları da birbirine yakındır. Hâfız-ı Şîrâzî bu vezni %7,88, Fuzûlî ise %6,12 oranında kullanmıştır. Fuzûlî'nin ikinci sırada verdiği Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf - Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün vezni Hâfız-ı Şîrâzî'de altıncı sırada yer almaktadır.

Hâfız-ı Şîrâzî, kullandığı bu vezinlerden ilk altı sırada yer alanların oranları birbirine yakındır. Birinci sırada yer alan vezin %7,88, altıncı sırada yer alan vezin %5,05 oranında bir kullanıma sahiptirler. İlk altıda yer alan vezinler ile son iki sırada yer alan vezinler arasında keskin bir düşüş görülmektedir. Son iki sırada yer alan vezinler %0,40 ve %0,20 kullanım oranına sahiptirler. Fuzûlî ise bu vezinleri birbirlerine yakın oranlarda kullanmamıştır. En çok kullanılan veznin oranı; %6,12, ikinci sırada %3,40 ve son sırada bulunan veznin oranı %0,34 olarak gerçekleşmiştir.

2.3. Uzun ve Tek Çeşit Tef'ilenin (Müttefikü'l-erkan) Tekrarlandığı Vezinler

Tablo 5: Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinin Uzun ve Tek Çeşit Tef'ilenin (Müttefikü'l-erkan) Tekrarlandığı Vezinleri.

Sıra	Bahir	Vezin	Hâfız	%	Fuzûlî	%
1	Hezec-i müsemmen-i sâlim	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	19	3,84	63	21,43
	Recez-i müsemmen-i sâlim	Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	2	0,40	0	0,00
2	Müttekârib-i müsemmen-i sâlim	Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün	1	0,20	1	0,34
3	Kâmil-i müsemmen-i sâlim	Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün	0	0,00	1	0,34
	Toplam		22	4,44	65	22,11

Uzun, müttefikü'l-erkan ve tef'ilelerin tekrarlandığı vezinler müttefikü'l-erkan bahirlerin salim vezinlerinden oluşmaktadır. Her iki şair de bu vezinlerden üçer adet kullanmışlardır. Hâfız-ı Şîrâzî, Fuzûlî'nin bir gazelinde kullandığı Kâmil-i müsemmen-i sâlim - Mütefâ'ilün

Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün Mütefâ'ilün veznini kullanmamıştır. Fuzûlî ise Hâfız-ı Şîrâzî'nin iki gazelinde yer verdiği Recez-i müsemmen-i sâlim - Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün veznini kullanmamıştır.

Fuzûlî'nin 63 gazelde ve %21,43 oranında en çok kullandığı Hezec-i müsemmen-i sâlim - Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün vezni Hâfız-ı Şîrâzî de 19 gazel ve %3,84 kullanım oranıyla birinci sırada yer almaktadır. Ancak, Fuzûlî'nin Hâfız-ı Şîrâzî'den daha fazla bu vezne önem verdiği görülmektedir. Genel olarak baktığımızda Fuzûlî'nin Hâfız-ı Şîrâzî'den daha fazla müttefikü'l-erkan bahirlerin salim vezinlerinden istifade ettiği görülmektedir.

2.4. Uzun, Tek Çeşit (Müttefikü'l-erkan) ve Almaşık (Mütenavib) Tef'ilelerden Oluşan Vezinler

Tablo 6: Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinin Uzun, Tek Çeşit (Müttefikü'l-erkan) ve Almaşık (Mütenavib) Tef'ilelerden Oluşan Vezinleri.

Sıra	Bahir	Vezin	Hâfız	%	Fuzûlî	%
1	Hezec-i müsemmen-i ahreb	Mef'ûlü Mefâ'ilün Mef'ûlü Mefâ'ilün	4	0,81	1	0,34
2	Recez-i müsemmen-i matvî-y-i mahbûn	Müfte'ilun Mefâ'ilün Müfte'ilun Mefâ'ilün	4	0,81	0	0,00
3	Remel-i müsemmen-i meşkûl	Fe'ilâtü Fa'ilâtün Fe'ilâtü Fa'ilâtün	3	0,61	1	0,34
4	Müttekârib-i müsemmen-i eslem	Fe'lün Fe'ülün Fe'lün Fe'ülün	3	0,61	0	0,00
5	Remel-i müsemmen-i mahbûn	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün	0	0,00	2	0,68
	Toplam		14	2,83	4	1,36

382

Uzun, müttefikü'l-erkan ve mütenavib vezinler; uzun, müttefikü'l-erkan bahirlerde salim olmayan vezinlerden aynı tef'ilenin ardışık veya ikişer tef'ilenin almaşık, münavebe ile sıralandığı vezinlerdir. Hâfız-ı Şîrâzî bu vezinlerden dört vezin, Fuzûlî ise üç vezin kullanmıştır. Fuzûlî'nin kullandığı Remel-i müsemmen-i mahbûn - Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün veznini Hâfız-ı Şîrâzî kullanmamıştır. Hâfız-ı Şîrâzî'nin kullandığı Recez-i müsemmen-i matvî-y-i mahbûn - Müfte'ilun Mefâ'ilün Müfte'ilun Mefâ'ilün ve Müttekârib-i müsemmen-i eşlem - Fe'lün Fe'ülün Fe'lün Fe'ülün vezinlerini Fuzûlî kullanmamıştır.

Her iki şairde bu vezinlere fazla rağbet göstermemiştir. Hâfız-ı Şîrâzî toplam 14 gazelinde bu vezinleri kullanmış, kullanım oranı %2,83 tür. Fuzûlî ise sadece 4 gazelini bu vezinlerle yazmış, kullanım oranı %1,36'dır.

2.5. Uzun, Farklı (Muhtelifu'l-erkan) ve Almaşık (Mütenavib) Tef'ilelerden Oluşan Vezinler

Tablo 7: Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinin Uzun, Farklı (Muhtelifu'l-erkan) ve Almaşık (Mütenavib) Tef'ilelerden Oluşan Vezinleri

Sıra	Bahir	Vezin	Hâfız	%	Fuzûlî	%
1	Mudâri'-i müsemmen-i ahreb	Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün	19	3,84	5	1,70
2	Müctess-i müsemmen-i mahbûn	Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün	4	0,81	0	0,00
3	Müktedib-i müsemmen-i matvî-yi mektûl	Fâ'ilâtü Mef'ûlün Fâ'ilâtü Mef'ûlün	1	0,20	0	0,00
4	Münserih-i müsemmen-i matvî-yi mekşûf	Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	0	0,00	1	0,34
			24	4,85	6	2,04

Uzun, muhtelifu'l-erkan ve mütenavib tef'ilelerden oluşan vezinlerden Hâfız-ı Şîrâzî üç vezin, Fuzûlî ise iki vezin kullanmıştır. Her iki şairin çok da rağbet etmediği bu vezinler ile Hâfız-ı Şîrâzî 24 gazelde, Fuzûlî ise altı gazelde kullanmıştır. Kullanım oranı Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerinde %4,85, Fuzûlî'nin gazellerinde ise %2,04 olarak tespit edilmiştir.

Bu vezinlerden Mudâri'-i müsemmen-i ahreb - Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün her iki şair tarafından en çok kullanılan vezindir. Hâfız-ı Şîrâzî bu vezinle 19 gazel yazmış, Fuzûlî ise 5 gazel yazmıştır. Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazelleri içinde bu veznin oranı %3,84, Fuzûlî'nin gazelleri içinde bu veznin oranı %1,70 olarak tespit edilmiştir.

2.6. Kısa ve Tek Çeşit (Müttefikü'l-erkan) Tef'ilelerden Oluşan Vezinler

Tablo 8: Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinin Kısa ve Tek Çeşit (Müttefikü'l-erkan) Tef'ilelerden Oluşan Vezinleri

Sıra	Bahir	Vezin	Hâfiz	%	Fuzûlî	%
1	Hezec-i müseddes-i mahzûf	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	16	3,23	0	0,00
2	Hezec-i müseddes-i maksûr	Mef'ûlün Mefâ'ilün Mefâ'il	8	1,62	0	0,00
3	Remel-i müseddes-i maksûr	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât	5	1,01	0	0,00
4	Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûd-i mahzûf	Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ülün	4	0,81	0	0,00
5	Remel-i müseddes-i mahzûf	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	3	0,61	0	0,00
6	Hezec-i müseddes-i ahreb-i makbûd-i maksûr	Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'il	1	0,20	0	0,00
			37	7,47	0	0,00

Hâfız-ı Şîrâzî'nin Kısa ve müttefikü'l-erkan tef'ilelerden oluşan vezinleri kullanmış, Fuzûlî ise bu vezinleri hiç kullanmamıştır. Hâfız-ı Şîrâzî bu vezinlerin altı farklı versiyonundan istifade ederek toplamda 37 gazelini bu vezinlerle yazmıştır. Bu vezinler ile yazılan gazellerinin oranı %7,47'dir.

Bu vezinlerden Hezec-i müseddes-i mahzûf - Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün %3,23 ile ilk sırada, Hezec-i müseddes-i maksûr - Mef'ûlün Mefâ'ilün Mefâ'il %1,62 ile ikinci sırada ve Remel-i müseddes-i maksûr - Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât ise %1.01 ile üçüncü sırada yer almaktadır.

2.7. Kısa ve Farklı Tef'ilelerden (Muhtelifü'l-erkan) Oluşan Vezinler

Tablo 9: Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinin Kısa ve Farklı Tef'ilelerden (Muhtelifü'l-erkan) Tef'ilelerden Oluşan Vezinleri.

Sıra	Bahir	Vezin	Hâfiz	%	Fuzûlî	%
1	Hafif-i müseddes-i mahbûn-ı maksûr	Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilât	6	1,21	0	0,00
2	Hafif-i müseddes-i mahbûn-ı eslem	Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fi'lün	1	0,20	0	0,00
3	Hafif-i müseddes-i mahbûn-ı eslem-i müsebbâğ	Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fi'lan	1	0,20	0	0,00
4	Hafif-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf	Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fa'lün	0	0,00	1	0,34
5	Serî-i müseddes-i matvî-yi mekşûf	Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	0	0,00	1	0,34
6	Serî-i müseddes-i matvî-yi mevkûf	Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ılan	1	0,20	0	0,00
	TOPLAM		9	1,82	2	0,68

Kısa ve muhtelifü'l-erkan tef'ilelerden oluşan vezinler her iki şair tarafından en az kullanılan vezin grubunu oluşturmaktadır. Bu grupta Hâfız-ı Şîrâzî %1,82 oran ve 9 gazel ile dört farklı vezin kullanmıştır. Fuzûlî ise bu grubun iki farklı vezni ile sadece iki gazel yazmış, kullanım oranı ise %0,68 olarak gerçekleşmiştir.

Hâfız-ı Şîrâzî bu grubun vezinlerinden en çok Hafif-i müseddes-i mahbûn-ı maksûr - Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilât veznini kullanmıştır. Bu vezinle yazdığı 6 gazelin oranı %1,21 dir. Fuzûlî ise bu vezni hiç kullanmamıştır. Her iki şairin bu grubun vezinleri ile ilgili tercihleri tamamen birbirinden farklıdır. Fuzûlî'nin kullandığı iki vezin olan Hafif-i müseddes-i mahbûn-ı mahzûf - Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fa'lün ve Serî-i müseddes-i matvî-yi mekşûf - Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün

vezinlerini Hâfız-ı Şîrâzî tarafından kullanılmamıştır. Dolayısı ile Hâfız-ı Şîrâzî'nin kullandığı dört vezin çeşidini Fuzûlî kullanmamıştır.

2.8. Karşılaştırma

Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin gazellerinin aruz vezinleri yapı bakımından uzun, kısa, müttefikü'l-erkan, muhtelifu'l-erkan ve mütenavib gibi yedi farklı kategoride değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerinde 43 farklı aruz veznini kullandığı, Fuzûlî'nin ise 16 farklı vezin kullandığı tespit edilmiştir.

Hâfız-ı Şîrâzî'nin en çok kullandığı beş vezin aşağıda belirtilmiştir.

- Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı eşlem ve Mudâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf. Bu vezinlerden her biri ile 39 gazel yazmıştır. Toplam oranları %15,76 dir.
 - Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf. 37 gazel bu vezinle yazılmış, oranı 7,47 dir.
 - Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı maksûr. 35 gazel bu vezinle yazılmış, oran %7,07 dir.
 - Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı eslem-i müsebbâğ ve Mudâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr. Bu vezinlerden her biri ile 34 gazel yazmıştır. Toplam oranları %13,74 tür.
 - Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı maksûr. 32 gazel bu vezinle yazılmış, oran %6,46 dir.
- Fuzûlî'nin en çok kullandığı 5 vezin şu şekilde sıralanmaktadır.
- Remel-i müsemmen-i mahzûf. Bu vezinle 130 gazel yazılmış ve kullanım oranı %44,22 dir.
 - Hezec-i müsemmen-i sâlim. Bu vezinle 63 gazel yazılmış ve kullanım oranı %21,43 tür.
 - Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf. Bu vezinle 51 gazel yazılmış ve kullanım oranı %17,35 tür.
 - Mudâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf. Bu vezinle 18 gazel yazılmış ve kullanım oranı %6,12 dir.
 - Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf. Bu vezinle 10 gazel yazılmış ve kullanım oranı %3,40 tür.

Hâfız-ı Şîrâzî en çok kullandığı beş vezinle 216 gazel yazmış ve bu gazeller divandaki gazellerin %50,05'ini oluşturmaktadır. Fuzûlî'nin en çok kullandığı beş aruz vezni ile yazdığı gazel sayısı 272 ve kullanım oranı %92,52 dir.

Hâfız-ı Şîrâzî, uzun ve müttefikü'l-erkan ile uzun ve muhtelifu'l-erkan vezinlerinden birbirine çok yakın oranlarda; %39,39 ve %39,19 istifade etmiştir. Fuzûlî'de ise bu iki vezinler arasında hem gazel sayısında ve hem oranlar arasında büyük fark bulunmaktadır. Uzun ve müttefikü'l-erkan vezinlerin oranı %63,95, uzun ve muhtelifu'l-erkan vezinlerin oranı %9,86 dir.

Fuzûlî'nin Kısa ve müttefikü'l-erkan tef'ilelerden oluşan vezinleri hiç kullanmaması, Hâfız-ı Şîrâzî'nin bu gruptan altı farklı vezin kullanması iki şair arasında bariz bir fark olarak göze çarpmaktadır.

Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerinde en çok kullandığı vezinlere baktığımız zaman Fars edebiyatında en çok kullanılan vezinlere sadık kaldığını görüyoruz. Fars edebiyatında gazelerde en çok 20 aruz vezninin kullanıldığı tespit edilmiştir.¹¹ Bu vezinlerin hepsi Hâfız-ı Şîrâzî tarafından kullanıldığı görülmektedir. Başka bir araştırmada Fars şiirinde en çok 33 aruz vezninin kullanıldığı tespiti yapılmıştır.¹² Tespit edilen bu 33 aruz vezni Hâfız-ı Şîrâzî tarafından kullanılmıştır. Başka bir çalışmada ise Fars şiirinde 300 aruz vezninin kullanıldığını, bunların içinde en güzel ahenkli ve revaçta olanların Hâfız-ı Şîrâzî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (1207-

¹¹ Sîrus Şemîsâ, *Seyr-i Gazel Der Şi'rî Fârsî (Ez Ağaz Tâ İmroz)* (Tahran: Fırdevs, 1380), 229-230.

¹² Mes'ûd Ferzâd, "Mecmû'e-yi Evzân-i Şi'rî Fârsî", *Hired û Kûşeş* 650-651 (Defter 4 - 1349), 584-651.

1273) kullandığı aruz vezinleri olduğu ifade edilmiştir.¹³ Dolayısı ile Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerinde kullandığı vezinler ile Fars edebiyatında en çok kullanılan vezinler arasında yer almaktadırlar. Kaynaklarda Hâfız-ı Şîrâzî'nin musikişinas ve gazelhan olduğu aktarılmaktadır.¹⁴ Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerinde çok fazla aruz vezni kullanması bu özelliklerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Fuzûlî'nin en çok kullandığı vezinlere baktığımız zaman Klasik Türk edebiyatında en çok kullanılan vezinler ile uyduğu görülmektedir. Klasik Türk edebiyatında en çok kullanılan vezinler arasında 1. Sırada yer alan Remel-i müsemmen-i mahzûf - Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezni Fuzûlî'nin gazellerinde de 1. sırada yer almaktadır. 2. sırada bulunan Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf - Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün veznini Fuzûlî 3. sırada kullanmıştır. 3. sırada bulunan Hezec-i müsemmen-i sâlim - Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün veznini Fuzûlî'nin 2. sırasında bulunmaktadır. Mudâri'-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i mahzûf - Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün hem Türk edebiyatında hem de Fuzûlî'de 4. sırada yer almaktadır. Fuzûlî'nin 5. sırada en çok kullandığı vezin Müctess-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf - Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün Türk edebiyatında 6. sırada yer almaktadır.¹⁵

3. Hâfız-ı Şîrâzî ve Fuzûlî'nin Gazellerinde Hîzâbî (خيزابی) ve Cûybârî (جويباری) Vezinler

Aruz vezinlerinin Hîzâbî ve Cûybârî olarak sınıflandırılması ilk defa İranlı akademisyen ve şair Dr. Muhammed Rıza Şefî'î Kedkenî tarafından yapılmıştır.¹⁶ Kedkenî bu sınıflandırmasını aruz vezinlerinin yumuşak, akıcı ve tef'ilelerin tekrarı üzerine kurmuştur. Hîzâb sözlükte dalga, deniz dalgası anlamına gelmektedir.¹⁷ Kedkenî'nin yaptığı tanıma göre hîzâbî vezinler; sert ve hareketlidirler. Vezinlerdeki tef'ileler öyle bir şekildedirler ki duyanların zihninde takti'lerin tekrarlanacağı hissini canlandırmaktadır. Hîzâbî vezinler, aruz bahirlerinin salim vezinleri veya salim ve zihafli vezinlerinden oluşurlar. Öyle ki musikinin ritmi ve tekrarı onlarda hissedilir. Belli bir zaman ve aralıkta göz ve kulağın sahilde deniz dalgasının sürekli aynı şekilde tekrarını beklediği gibi, şiiri duyan veznin takti'lerinin tekrarlanacağını hissetmektedir.¹⁸

Cûybârî vezinleri hîzâbî vezinlerin zıttı olarak algılayabiliriz. Cûybâr, sözlükte küçük ırmakların beslediği büyük ırmak anlamındadır.¹⁹ Cûybârî vezinlerin tef'ileleri özel bir düzenle oluşturulur. Bununla beraber bu vezinler bütün berrak, saydam, güzel olma, beğenilme ve rağbet edilme özelliklerine rağmen tekrar hissini okuyucuya ve dinleyiciye vermemektedir. Vezindeki tef'ileler aynen tekrar olunmamaktadır.²⁰

Kedkenî'nin yaptığı tarife göre yukarıda örneklerini her iki şairde incelediğimiz Tablo 5'teki Uzun, müttefikü'l-erkan vezinler, Tablo 6'daki Uzun, müttefikü'l-erkan ve mütenavib vezinler ile tablo 7'de bulunan Uzun, muhtelifü'l-erkan ve mütenavib vezinler Hîzâbî vezinlerdir. Ancak verdiği örneklerden şunu anlıyoruz. Hîzâbî vezinlerde her tef'ilenin sonunda veya iki tef'ilenin sonunda durak vardır. Mısralar dört veya iki eşit parçaya bölünebilmektedir. Tef'ileler kelimelerin sonunda bitmektedir. Mısraların içinde iç kafiye veya kafiyeler bulunmaktadır. Musammat olma

¹³ Sirus Şemîsâ, *Âşinâ-yi bâ 'Urûd ü Kâfiye* (Tahran: Mitrâ, 1383), 39-42.

¹⁴ Muhammed Ridâ Hâlikî Buruzger, *Şâğ-i Nebât-i Hâfız* (Tahran: Zivâr, 1389), 10.

¹⁵ Mustafa İsen. "Aruzun Anadolu'daki Gelişme Çizgisi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 121-122 (1991), 119-125.

¹⁶ Kedkenî'nin hayatı ve eserleri için bk., İsmail Söylemez, Şefî Kedkenî ve Hayırlı Yolculuklar Şiiri -Şair, Araştırmacı, Eleştirmen ve Akademisyen-. *Hafıza* 181-190 (2021), 181-190.

¹⁷ Muhammed Me'în, *Ferheng-i Me'în* (Tahran: Âdinâ, 1381), 1/749.

¹⁸ Kedkenî, *Mûsiki-yi Şî'r*, 393-395.

¹⁹ Ali Ekber Dihhudâ, *Lugatnâme-i Dihhudâ* (Tahran: Danişgâh-i Tahran, 1377), 5/7919.

²⁰ Kedkenî, *Mûsiki-yi Şî'r*, 395-396.

özelliği olan şiirlerin vezinleridir. Dolayısı ile bahirlerin salim vezinleri veya mütenavib vezinler ile yazılan bütün şiirler hîzâbî vezinler ile yazılmış anlamını taşımamaktadır. Şunu diyebiliriz; hîzâbî vezin, bahirlerin salim vezinleri veya mütenavib vezinlerinden oluşmaktadırlar. Örnek verecek olursak:

مرده بدم زنده شدم گریه بدم خنده شدم
دولت عشق آمد ومن دولت پاینده شدم²¹

Murde budem, zinde şodem, gırye budem, xinde şodem
Dovlet-i 'işq âmed û men dovlet-i pâyende şodem²²

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Dîvân-ı Şems'te bulunan yukarıdaki gazeli hîzâbî vezinlere güzel bir örnektir. Gazel, recez-i müsemmen-i matvi - Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün Müfte'ilün vezni ile yazılmıştır. Gazelin ilk mısra'ına baktığımız zaman kelimelerin tef'ilelerde bittiği, durak olduğu, iç kafiyenin kullanıldığı ve gazelin musammat bir gazel olma özelliğini taşıdığı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Başka bir örnek verecek olursak:

Yarê me pur, nişan û sur, sîma ji dur, dêm kewkeb e
Ew lebşeker, nazikbeşer, cebhetseher, kakulşeb e^{23,24}

Recez-i müsemmen-i sâlim - Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün vezni ile yazılan Melây-i Cizîrî'nin (1570-1640) yukarıda verilen beyti ile başlayan gazeli de hîzâbî vezinlere güzel bir örnek teşkil etmektedir.

386

Dolayısı ile tekrarlanmayan tef'ilelerden oluşan, musammat olma özelliği taşımayan bütün vezinler cûybârî vezinler kategorisinde değerlendirilmelidir.

Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerine baktığımız zaman 60 gazelin %12,12 oranla salim ve mütenavib vezinler ile yazıldığını ancak bu vezinler ile yazılan gazellerden sadece 24 gazelin duraklı olduğunu ve bu durakların da ikinci tef'ilelerin sonunda bulunduğunu görmekteyiz.

می سوزم از فراق روی از جفا بگردان
هجران بلای ما شد یا رب بلا بگردان²⁵

Mî sûzem ez firâket, rûy ez cefâ begerdan
Hicrân belây-ı ma şod, ya Râb belâ begerdan²⁶

Dolayısı ile yukarıda örneklerini verdiğimiz Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile Melây-i Cizîrî'nin gazellerinde görülen her tef'ilenin sonunda bir durağın olduğu bir kullanım Hâfız-ı Şîrâzî'de görülmemektedir.

Fuzûlî ise 75 gazelini ve toplamda %25,51 oranında yani gazellerinin ¼'ünü salim ve mütenavib vezinler ile yazmıştır. Bu gazellerden sadece sekiz tanesi duraklı olarak yazılmıştır. Fuzûlî'nin bu gazellerinde ikinci tef'ilelerin sonunda durak bulunmaktadır.

Kimsede ruhsâruna, tâkat-ı nezzâre yoh
'Âşıkı öldürdi şevk, bir nazara çâre yoh²⁷

²¹ Bedüzzaman Fîrûzanfer, *Külliyat-ı Divân-ı Şems-i Tebrîzî* (Tahran: Sedâ-yi Mû'asir, 1388), 1/616.

²² Ölmüş idim, hayat buldum, ağlar idim, güler oldum
Aşk devleti geldi ve ben payidar devlet oldum.

²³ Melây-yi Cizîrî, *Divân*, Âmâdekâr: Tehsîn İbrâhîm Doskî (İstanbul: Nûbihar 2019), 217.

²⁴ Sevgîmizin çok nişan ve cazibesi var, inci simalıdır, ay yüzlüdür
Tatlı dudaklıdır, nazik tenlidir, şafak alınlıdır, siyah kaküllüdür.

²⁵ Yusîfî, *Divân-ı Hâfız*, 579.

²⁶ Yanıyorum ayrılığından, cefadan döndür yüzünü
Ayrılık belamız oldu, Allah'ım beladan uzak tut.

²⁷ Kılınç, *Fuzûlî Divân*, 420.

3.1. Karşılaştırma

Her iki şairin divanlarında bulunan gazelleri incelediğimizde Hâfız-ı Şîrâzî'nin de Fuzûlî'nin de hîzâbî vezinleri az kullandıkları, cûybârî vezinlere daha çok rağbet ettikleri tespit edilmiştir. Fuzûlî'nin divanında sadece sekiz duraklı gazel bulunmakta, Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanında ise 24 duraklı gazel bulunmaktadır. Dolayısı ile Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanında duraklı gazellerin oranı %4,85, Fuzûlî'nin divanında duraklı gazellerin oranı %2,72 olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada 1390 yılında vefat eden Fars edebiyatının önde gelen şairi Hâfız-ı Şîrâzî'nin Divan'ı ve Hâfız'dan 166 yıl sonra 1556 yılında vefat eden klasik Türk edebiyatının önemli simalarından olan Fuzûlî'nin Türkçe Divanında bulunan gazellerinin aruz vezni karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada aruz vezninin iki farklı sınıflandırması esas alınmıştır. Birinci sınıflandırmada aruz vezninin temel yapısına göre her iki şairin gazelleri incelenmiştir. İkincisinde, aruz vezninin ritmik yapıları baz alınarak, ilk defa Kedkeni tarafından yapılan sınıflandırmaya göre her iki şairin gazelleri incelenmeye tabi tutulmuştur.

Aruz vezninin bahirleri baz alındığında Hâfız-ı Şîrâzî'nin 10 aruz bahrini, Fuzûlî'nin dokuz aruz bahrini kullandığı tespit edilmiştir. Remel bahri her iki şairde en çok kullanılan aruz bahri olsa da, bu bahir Fuzûlî'de daha çok ön plana çıkmaktadır. Fuzûlî, gazellerinin %62,59'u bu bahirle yazmıştır. Hâfız-ı Şîrâzî ise gazellerinin %36,57'sini bu bahirle yazmıştır. Bununla beraber, Fuzûlî, remel bahrinin dört veznini kullanmış ve bu dört vezinden en çok iki vezni sırayla %44,22 ve 17,35 oranla Remel-i müsemmen-i mahzûf- Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün ve Remel-i müsemmen-i mahbûn-ı mahzûf - Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün vezinlerini kullanmıştır. Hâfız-ı Şîrâzî ise remel bahrinin dokuz veznini kullanmış ve bu vezinlerden ilk altı sırada yer alanlar arasında birbirine yakın bir kullanım söz konusudur.

Fuzûlî, gazellerinin %86,05'ini iki vezin grubunda toplamıştır. Bunlar; uzun ve Müttefikü'l-erkan vezinler (Tablo:3) ile uzun ve Müttefikü'l-erkan vezinlerin tekrarlanan tef'ilelerden oluşan vezinlerdir (Tablo:5). Hâfız-ı Şîrâzî ise bu iki grup ile gazellerinin %43,84'nü oluşturmuştur. Dolayısı ile Fuzûlî için gazellerini iki vezin grubunda toplamış demek mümkündür. İki şair arasında göze çarpan başka bir fark ise Fuzûlî'nin hiçbir gazelini kısa ve Müttefikü'l-erkan vezinler ile yazmamasıdır (Tablo: 8). Hâfız-ı Şîrâzî, bu guruptan altı farklı vezin kullanmış ve kullanım oranı %7,47 olarak tespit edilmiştir.

Hâfız-ı Şîrâzî, gazellerinde 43 farklı vezin kullanmıştır. Fuzûlî'nin gazellerinde ise kullanılan vezin sayısı 16 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerinin Fuzûlî'nin gazellerinden aruz vezni açısından daha renkli olduğu anlaşılmaktadır. Her iki şairin kullandığı bahirler, kullandığı vezinler, kullanım oranları ve vezinlerin çeşitleri göz önünde bulundurulduğunda Fuzûlî'nin Hâfız-ı Şîrâzî'den etkilenmediği sonucuna varılabilir. Fuzûlî'nin Türk edebiyatında en çok kullanılan vezinleri kullanması, Hâfız-ı Şîrâzî'nin de Fars edebiyatında en çok kullanılan vezinlere bağlı kalması da bizi bu sonuca götürmektedir.

Her iki şair de Kedkeni'nin yaptığı aruz tasnifine göre cûybârî vezinlerini daha çok kullanmışlardır. Hîzâbî vezinleri oluşturan salim ve almaşık vezinler her iki şair tarafından kullanılmış olmasına rağmen bu vezinler ile oluşturulan gazel sayısı Fuzûlî'de fazla olsa da Hâfız-ı Şîrâzî daha fazla duraklı gazel yazmıştır. Hîzâbî vezinlerin kullanımı konusunda Hâfız-ı Şîrâzî'nin Fuzûlî üzerinde bir etkisi göze çarpmamaktadır.

A Comparison on the Structures of Aruz Meter and the Prosody of Hâfız-ı Şîrâzî and Fuzûlî's Ghazals in the Context of Hîzâbî- Jûybârî Meters

Citation: Ertekin, Nurettin. "A Comparison on the Structures of Aruz Meter and the Prosody of Hâfız-ı Şîrâzî and Fuzûlî's Ghazals in the Context of Hîzâbî- Jûybârî Meters", *Artuklu Akademi* 11/12 (Dec 2024), 375-390. <https://10.34247/artukluakademi.1545227>.

Extended Abstract

This study compares the prosody of the ghazals of Hâfız-ı Şîrâzî, one of the leading poets of Persian literature, and the ghazals in the Turkish Divan of Fuzûlî, one of the important poets of classical Turkish literature. Therefore, the question of this study is to find out whether Hâfız-ı Şîrâzî had an influence on Fuzûlî in the use of aruz meter. In this study, two different classifications of aruz meter were used. In the first classification, the prosody of aruz is analysed according to its structure (long, one kind, different kinds, mutenavib and short prosody). The second classification was made according to the classification of the aruz vezins called Hîzâbî (خیزابی) and Jûybârî (جویباری), which was introduced to the literary literature by Dr Kedkeni. The importance of this study is that the desiderata used by Hâfız-ı Şîrâzî and Fuzûlî in their ghazals have not been analysed according to the classifications mentioned above until now. In addition, this study is the first time that the ghazals of a poet of classical Turkish literature have been analysed according to Kedkeni's classification. We believe that Kedkeni's classification of aruz used in this study will pioneer future studies. When we look at the aruz bahirs of both poets, it is seen that Hâfız-ı Şîrâzî uses one bahir more than Fuzûlî. Hâfız-ı Şîrâzî used ten bahirs and Fuzûlî used nine bahirs. The common bahirs used by both poets are eight. These are remel, mujtes, mudâri', hezec, light, mutekârib, munserih and serî. Fuzûlî did not use the bahrs of remez and muktedib, which Hâfız al-Shîrâzî included in his ghazals. Hâfız-ı Şîrâzî did not use the bahr of kâmil, which Fuzûlî used in his ghazals. The four most common spices used by both poets in their ghazals are remel, majestes, mudâri' and hezect. However, after remel, Hâfız al-Shîrâzî mostly used majestes, while Fuzûlî mostly used Hezaj after remel. Mudâri' ranks third in both poets. Although there are four common bahrs used by both poets, their usage rates are different from each other. The usage rates of the four most common aruz bahrs used by Hâfız al-Shîrâzî are close to each other. Remel is used at a rate of 36.57%, mujtas at 24.65%, mudâri' at 18.59% and hezaj at 15.35%. In Fuzûlî's ghazals, there is a sharp decline in the rates of the four most commonly used aruz bahrs. Remel; 62,59%, Hezec; 24,15%, mudâri'; 7,82% and mujtes; 3,40%. The prosodies of Hâfız-ı Şîrâzî and Fuzûlî's ghazals were evaluated in seven different categories such as long, short, allied al-erkan, various al-erkan and mutenavib. As a result of this evaluation, it was determined that Hâfız-ı Şîrâzî used 43 different prosodies in his ghazals, while Fuzûlî used 16 different prosodies. When we look at the verses that Hâfız al-Shîrâzî uses most in his ghazals, we see that he sticks to the most commonly used verses in Persian literature. In Persian literature, it has been determined that 20 prosodies are mostly used in ghazals. It is seen that all of these verses are used by Hâfız-ı Şîrâzî. When we look at the verses that Fuzûlî used the most, it is seen that they are in harmony with the most used verses in Classical Turkish literature. When we analysed the ghazals in the divans of both poets, it was found that both Hâfız-ı Şîrâzî and Fuzûlî used hîzâbî meter less and preferred jûybârî meter more. In Fuzûlî's divan there are only eight stanzaed ghazals, whereas in Hâfız al-Shîrâzî's divan there are 24 stanzaed ghazals. Therefore, the ratio of ghazals with stops in Hâfız-ı Şîrâzî's divan is 4.85%, while the ratio of ghazals with stops in Fuzûlî's divan is 2.72%. Fuzûlî categorised 86.05% of his ghazals into two meter groups. These are the long and al-Muttaqîq al-erkan meter (Table:3) and the meter consisting of repeated tef'il of long and al-Muttaqîq al-erkan meter (Table:5). Hâfız-ı Şîrâzî composed 43.84% of his ghazals with these two groups. Therefore, it is possible to say that Fuzûlî gathered his ghazals in two meter groups. Another striking difference between the two poets is that Fuzûlî did not write any of his ghazals in short and Muttafikü'l-erkan meter (Table: 8). Hâfız al-Shîrâzî used six different metres from this group and the rate of usage was found to be 7.47%. Hâfız-ı Şîrâzî used 43 different verses in his ghazals. In Fuzûlî's ghazals, on the other hand, the number of verses used was determined as 16. According to these results, it is understood that Hâfız-ı Şîrâzî's ghazals are

more colourful than Fuzûlî's ghazals in terms of prosody. Considering the bahirs used by both poets, the verses, ratios and types of verses, it can be concluded that Fuzûlî was not influenced by Hâfız-i Şîrâzî. Fuzûlî's use of the most common verses in Turkish literature and Hâfız al-Shîrâzî's adherence to the most common verses in Persian literature lead us to this conclusion. According to Kedkeni's classification of aruz, both poets used jûybârî prosody more. Even though both poets used the salim and alternating rhythms that constitute the Hîzâbî rhythms and even though the number of ghazals composed with these rhythms is higher in Fuzûlî, Hâfız-i Shîrâzî wrote more durational ghazals. Hâfız-i Şîrâzî has no influence on Fuzûlî in the use of Hîzâbî verses.

Kaynakça

- Buruzger, Muhemmed Rıdâ Hâlikî. *Şâğ-i Nebât-i Hâfız*. Tahran: Zivâr, 1389.
- Dihhudâ, Ali Ekber. *Lugatnâme-i Dihhudâ*. Tahran: Danişgâh-i Tahran, 1377.
- Ferzâd, Mes'ûd. "Mecmû'e-yi Evzân-i Şi'ri Fârsî". *Hired û Kûşeş* 650-651 (Defter 4- 1349), 584-651.
- Fesâyî, Mansûr Ristgâr, *Enva'i Şi'ri Fârsî*. Tahran: İntişârât-i Nuvid, 1380.
- Fürûzanfer, Bedüzzeman. *Külliyat-i Divân-i Şems-i Tebrîzî*. Tahran: Sedâ-yi Mû'asir, 1388.
- İsen, Mustafa. "Aruzun Anadolu'daki Gelişme Çizgisi". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 121-122 (1991), 119-125.
- Kedkenî, Muhemmed Rida Şefî'î. *Mûsîki-yi Şi'r*. Tahran: Âgâh, 1389.
- Kılınç, Abdülhakim. *Fuzûlî Divânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021.
- Me'în, Muhemmed. *Ferheng-i Me'în*. Tahran: Âdînâ, 1381.
- Melâ-yi Cizîrî, *Divân*, Âmâdekâr: Tehsîn İbrâhîm Doskî. İstanbul: Nûbihar 2019.
- Mellâh, Huseyin 'Âli. *Peyvand-i Mûsikî û Şi'r*. Tahran: Neşri Fedâ, 1367.
- Necefî, Ebu'l-Hasan. *Tebekebendi-yi Vezinhâ-yi Şi'rî Fârsî*. Tahran: Nilufer, 1394.
- Saraç, M.A. "Klâsik Edebiyat Bilgisine Göre Divan Şiirindeki Ahenk Ögeleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 109 (Eylül 2012), 105-136.
- 390 Söylemez, İsmail. Şefii Kedkeni ve Hayırlı Yolculuklar Şiiri -Şair, Araştırmacı, Eleştirmen ve Akademisyen-. *Hafıza* 181-190 (2021), 181-190.
- Şafak, Yakup. "Farsça Aruz Öğretiminde Usûl ve Örnekler". *Doğu Araştırmaları* 3 (Aralık 2023), 1-20.
- Şemîsâ, Sîrus. *Âşinâ-yi bâ 'Urûd û Kâfiye*. Tahran: Mitrâ, 1383.
- Şemîsâ, Sîrus. *Seyr-i Gazel Der Şi'rî Fârsî (Ez Ağaz Tâ İmroz)*. Tahran: Fırdevs, 1380.
- Yusifî, Huseyin Ali. *Divân-i Hâfız*. Tahran: İntişârât-i Ruzgâr, 138.